

Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού;

Τόμ. 1 (2018)

Πρακτικά Συνεδρίου 'Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού; Όταν η συνθήκη αγωγής και εκπαίδευσης τέμνεται με την καθημερινότητα της πόλης'

«Χώροι με το παιδί»: Αποκαλύπτοντας την ενήλικη παιδικότητα στην περίπτωση των ιστορικών θεματικών πάρκων

Αντώνης Λ. Σμυρναίος (Anthony L. Smyrnaiois)

doi: [10.12681/χπ.1407](https://doi.org/10.12681/χπ.1407)

«Χώροι με το παιδί»: Αποκαλύπτοντας την ενήλικη παιδικότητα στην περίπτωση των ιστορικών θεματικών πάρκων

“Places *with* the child”: Uncovering the adult childhood in the case of historical thematic parks

Αντώνης Α. Σμυρναίος

Επικ. καθηγητής Νεοελληνικής Ιστορίας, Εκπαίδευσης και Διδακτικής της Ιστορίας, Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Περίληψη

Αν οι «χώροι για το παιδί» υποδεικνύουν μια ετερογονία της ενηλικιότητας, μια παρέμβαση των ενηλίκων στο τοπίο της πόλης για να ασκηθεί ενήλικως η παιδικότητα, αν οι «χώροι του παιδιού» υποδεικνύουν μια ετερογονία της παιδικότητας, μια παρέμβαση των ενηλίκων στο τοπίο της πόλης για να ασκηθεί παιδοκεντρικά η ενηλικιότητα, τότε οι «χώροι με το παιδί» καλούνται να εξισορροπήσουν τη σχέση παιδιών και ενηλίκων απέναντι σε μια πόλη που διαρκώς την ανασυνθέτει. Η αγωγή όμως, αν και λειτουργεί ως άλλοθι μιας κυρίαρχης ενηλικιότητας, είναι δυνατόν να αναδομήσει τη σχέση της πόλης των ενηλίκων με το παιδί, στοχεύοντας στην επαναδιαπραγμάτευση της καταναλωτικής αντίληψης του πολλαπλασιασμού χώρων και τρόπων, όπως λ.χ. αντανakλάται στην περίπτωση των ιστορικών θεματικών πάρκων. Η ιστορία που αναπαρίσταται ως Πόλη του Παρελθόντος δεν μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά μέσω του ιστορικού marketing των ενηλίκων, διότι αποκρούει την κριτική σκέψη. Έτσι, παραφράζοντας το λόγο του Lacan, θα υποστηρίξουμε ότι ο ενήλικος, σκηνοθετώντας το ιστορικό περιβάλλον, αρχίζει μιλώντας για τον εαυτό του χωρίς να μιλά στο παιδί ή μιλώντας στο παιδί χωρίς να μιλά για τον εαυτό του. Όταν μπορεί να μιλήσει στο παιδί για τον εαυτό του, τότε η θεραπεία του θα έχει ολοκληρωθεί, οικοδομώντας μια διαλογική πλέον σχέση σε «χώρους με το παιδί».

λέξεις-κλειδιά: παιδικότητα, ενηλικιότητα, διδασκαλία ιστορίας, κριτική σκέψη, ιστορικά θεματικά πάρκα.

Anthony L. Smyrnaiois

Assist. professor, Faculty of Primary Education, University of Thessaly

Abstract

If the “places *for* the child” suggest an heterogony of adulthood, that is an adults’ intentional intervention to the city’s landscape in order to perform a concept of childhood in an adult manner, if “the places *of* the child” suggest an heterogony of childhood, an intentional intervention of adults in order to perform a child-centred adulthood, then “places *with* the child” are called to balance the unique relationship between children and adults in the face of a city which continually reconstructs it. However, education being rather the alibi of a prevailing adulthood is able to reconstruct the relationship between the adults’ city and child aiming at the renegotiation of the consumerist perception of the multiplication of places and modes e.g. historical thematic parks. History, which is represented as the City of the Past, cannot operate educationally when embedded in the adults’ historical marketing, for it refutes critical thinking. Thus, paraphrasing the Lacanian discourse, we might claim that

the adult staging the historical environment begins by speaking of himself without speaking to the child or by speaking to the child without speaking of himself. When he can speak to the child about himself, the analysis will be finished, building a dialogical relationship in “the places *with* the child”.

keywords: childhood, adulthood, teaching history, critical thinking, historical thematic parks.

Εισαγωγή: Μια «ανάγνωση» της μετανεωτερικής πραγματικότητας

Αν ανιχνεύαμε τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους στρέφεται η σύγχρονη μετανεωτερική κοινωνία ενδεχομένως να ανακαλύπταμε δυο βασικές έννοιες-οντότητες που όχι μόνο τη χαρακτηρίζουν αλλά και την υποστασιοποιούν. Πρόκειται για τον Καταναλωτισμό και τον Επιστημονισμό. Από την πρώτη έννοια πηγάζει η οικουμενική πλέον κυριαρχία του δόγματος «τα πάντα μπορούν και επιτρέπεται να συνδυαστούν με τα πάντα» (Κονδύλης 2000: 64). Πρόκειται για την επικράτηση, όχι του συνθετικού-εναρμονιστικού μοντέλου, που αποτελούσε ιδίον της νεωτερικής εποχής, αλλά του αναλυτικο-συνδυαστικού μοντέλου λειτουργίας των δομών του κόσμου, ο οποίος επιτρέπει πλέον αλλά και προτρέπει/εκβιάζει «την εύκαμπτη συμπαρουσία των αντινομιών» (Λιποβετσκί 1990: 14), αναχωνεύοντας ακόμη και την ίδια του την άρνηση. Αυτή η συμπαρουσία αποτυπώνεται χαρακτηριστικά πρώτα στη μεταμοντέρνα λατρεία της Δημιουργικότητας και του καταναλωτικού της ισοδύναμου, που είναι η Καινοτομία (Σμυρναίος 2009), οι οποίες φαίνεται να αποτελούν και τις σημαντικότερες φερρομόνες του σύγχρονου πολιτισμού. Στη συνέχεια κρυσταλλώνεται στη λατρεία του συμπλέγματος Ψυχολογισμού/ Ναρκισσιισμού, σε εκείνη τη δυναμική «Κουλτούρα του Ναρκισσιισμού» (Lasch 1979), όπου «ο ναρκισσισμός βρίσκει το πρότυπό του στην ψυχολογικοποίηση του κοινωνικού, του πολιτικού, της δημόσιας σκηνής εν γένει, στην υποκειμενικοποίηση όλων των άλλοτε απρόσωπων ή αντικειμενικών δραστηριοτήτων» (Λιποβετσκί 1990: 16). Πρόκειται για τη ραγδαία «διαδικασία προσωποποίησης» των πάντων (Λιποβετσκί 1990: 11), όπου όλα προσδιορίζονται πλέον με βάση μόνο τα κίνητρα και τις επιθυμίες του κυρίαρχου δυτικού υποκειμένου. Σε αυτό το πλαίσιο ο ναρκισσισμός έχει φτάσει μάλιστα στο οξύμωρο σημείο να αποτελεί «την προτεσταντική ηθική της σύγχρονης εποχής» (Σέννεντ 1999: 419).

Τέλος, αυτό το κυρίαρχο αναλυτικο-συνδυαστικό μοντέλο θα εκφραστεί χαρακτηριστικά μέσα από τη λατρεία της αισθησιοθηρίας. Με αυτήν συντάσσεται ακριβώς η παιγνιοποίηση της κουλτούρας και ο *συγκινησιακός καπιταλισμός*, στον οποίο η δημόσια σφαίρα διαβρώνεται από ιδιωτικούς, συναισθηματικούς παράγοντες (Πλουζ 2005). Η μετάβαση από τον Homo sapiens, δια του Homo economicus, στον Homo ludens και στον Homo Sentimentalis φαίνεται να αποτελεί μια βασική συνιστώσα της σύγχρονης, μετανεωτερικής κοινωνίας, όπου το παιγνιώδες συνιστά τον θεμελιώδη άξονα γύρω από τον οποίο στρέφονται τα πάντα. Όλες λοιπόν αυτές οι εκδηλώσεις περικλείονται μέσα στο παντοδύναμο πλαίσιο του Καταναλωτισμού, δηλαδή στην καταβύθιση στο πλαστό/πλαστικό, στο αναυθεντικό και στο πολλαπλασιαστικό, σε αυτή την, πάντως αδιέξοδη, «εναλλακτική δυνατότητα στη διαμαρτυρία ή στην εξέγερση» (Lasch 1979: 73).

Από τη δεύτερη έννοια-οντότητα, αυτή του Επιστημονισμού, πηγάζει η θεοποίηση της επιστήμης, ως της μοναδικής και βασιλικής οδού για την κατανόηση, κατάκτηση και αλλαγή του κόσμου. Δρομολογημένος από την εποχή της Επιστημονικής

Επανάστασης (17^{ος} αιώνας), ο Επιστημονισμός έχει φτάσει πλησίστιος σήμερα να καθορίζει όχι μόνο τις δραστηριότητες ή τις προσδοκίες των ανθρώπων, αλλά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι έχει εισβάλλει ακόμη και στο ασυνείδητό τους, μετασχηματίζοντας τις δομές του. Παρά την αμφισβήτηση της ιδέας της προόδου μέσα στον 20ό αιώνα, η επιστήμη εξακολουθεί να παραμένει στο απυρόβλητο σε αगाστή συνάφεια με την αυτοθέωση του δυτικού υποκειμένου, διότι μαζί με το σύγχρονο καταναλωτικό της ισοδύναμο, την τεχνολογία, συνδέονται άρρηκτα με το διώνυμο Δημιουργικότητα/Καινοτομία, το οποίο αποτελεί πλέον μια νεοφανή, «κοσμική μορφή θρησκευτικότητας» (A. Gell στον Osborne 2003: 514).

Είναι σημαντικό επίσης να σημειώσουμε ότι και οι δυο αυτές έννοιες-υποστάσεις της μετανεωτερικότητας δεν αποτελούν απλώς προϊόντα ενός αθόρυβου και αθώου Zeitgeist, που αναδύεται μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες ακολουθώντας μια άκαμπτη, φυσιολογική, εξελικτική νομοτέλεια. Εξάλλου, η ίδια «η μαζική κουλτούρα δεν ακουμπά πάνω στον ώμο του Zeitgeist, σέρνεται πίσω του» (Morin 1991: 254). Αντίθετα, ο Καταναλωτισμός και ο Επιστημονισμός έχουν γεννηθεί μέσα από συγκεκριμένες πολιτικο-οικονομικές και πολιτιστικές επιλογές κατά τη διάρκεια των τελευταίων, τουλάχιστον, δύο αιώνων, επιλογές που κατευθύνουν άλλοτε βίαια και άλλοτε εκμαυλιστικά τις κοινωνίες, με πρόσχημα ένα πιο δημοκρατικό, ειρηνικό και προοδευτικό προσανατολισμό. Είναι δηλαδή ζήτημα των εξουσιών και των σχέσεων που αυτές οι εξουσίες επιβάλλουν στην ανθρωπότητα, συχνά αποκρύπτοντας την παρουσία και τη δράση τους.

Η «Καταναλωτική Παιδαγωγική»

Αν η διάβρωση από τον Καταναλωτισμό είναι πλέον πλήρης μέσα στη μετανεωτερική κοινωνία, τότε ανάμεσα στα είδη και στους τομείς της παιδαγωγικής επιστήμης πρέπει να εντάξουμε και την «Καταναλωτική Παιδαγωγική», δηλαδή αυτή που ευνοεί και υιοθετεί ιδέες και πρακτικές που όχι μόνο συνάδουν αλλά είναι εμποτισμένες βαθιά από το καταναλωτικό πνεύμα, το πνεύμα εκείνο που δεν αμφισβητεί ποτέ ότι «ο πελάτης έχει πάντα δίκιο». Εδώ πραγματοποιείται η μεταμόρφωση των κινήτρων σε επιθυμίες, αυτό που ο Lyotard αποκαλούσε 'λιβιδινική οικονομία' (1993): πρόκειται τυπικά και ουσιαστικά για μια *επιθυμητική παιδαγωγική*, διαβρωμένη από το κέρδος και την αισθησιοθηρία, την εκζήτηση εμπειριών και τον καινοτομισμό. Είναι χαρακτηριστικό, εξάλλου, ότι η καταναλωτική λογική είναι μια *ιδιαζόντως παιδοτροπική*, δηλαδή μη-κριτική, λογική. Επιβάλλοντας παντού μια μοναρχία των καταναλωτικών και μόνο εκδοχών, στοχεύει πάντα «στο παιδί που έχουμε μέσα μας», προσφέροντας στους πελάτες-καταναλωτές τα τέσσερα θεμελιώδη στοιχεία της: «το επείγον της ευχαρίστησης, τον εθισμό στα δώρα, το όνειρο της παντοδυναμίας και τη δίψα για διασκέδαση» (Μπρυκνέρ 1996: 67).

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της Καταναλωτικής Παιδαγωγικής είναι η κεφαλαιοποίηση της *εναλλακτικότητας*, μιας λέξης-κλειδί στην άρθρωση του εν γένει λόγου της. Η έννοια αυτή συγγέεται συχνά με τη δημιουργικότητα, ενώ αποτελεί ουσιαστικά «τη δυνατότητα απλώς να έρπεις πάνω στα πράγματα, εναλλάσσοντας την καταστατική τους θέση» (Σμυρναίος 2009: 128). Είναι μάλλον μια δημιουργικότητα φωτοαντιγραφική, υποκείμενη σε μια πολιτιστική/καταναλωτική *μανιέρα*, γιατί στην πραγματικότητα αποτελεί ένα «αέναο παιχνίδισμα των εναλλαγών», στο οποίο «αναδεικνύεται η παντοδυναμία του χώρου και της συγχρονικότητας, η αποθέωση του

αβαθούς και του άχρονου, ακριβώς μια επιδημία του παρόντος που καθιερώνει την εναλλακτικότητα» (Σμυρναίος 2009: 130).

Πόλη: ο αιγυμιατικός κόμβος συνάντησης παιδιών και ενηλίκων

Η σύγχρονη πόλη φαίνεται πως είναι ο καθιερωμένος χώρος όπου ενήλικες και παιδιά επιχειρούν να συγκροτήσουν την εγκόσμια ύπαρξή τους, αναζητώντας, μέσα από διαλογικές-επιλογικές αντανακλάσεις, το νόημά της. Είναι όμως ένας χώρος αιγυμιατικός, αμφίσημος, εκκρεμής, εφόσον ο διάλογος παιδιών και ενηλίκων δεν ολοκληρώνεται ποτέ, μάλλον εκβιάζεται να ολοκληρωθεί πριν καν την ενηλικίωση των παιδιών. Διότι η αγωγή των ενηλίκων προς τα παιδιά απευθύνεται βεβαίως σε αυτά, αλλά, ακόμη και στις πλέον παιδοκεντρικές προσεγγίσεις, εξακολουθεί να παραμένει *υπόθεση των ενηλίκων*, των ενηλίκων που πασχίζουν να σκεφτούν, να αισθανθούν και να οικοδομήσουν σαν παιδιά, πενθώντας κάποτε τη χαμένη τους παιδικότητα.

Προς αυτή την κατεύθυνση οι αρχιτεκτονικοί «Χώροι για το παιδί» μοιάζουν να υποδεικνύουν μια ετερογονία της ενηλικιότητας, μια παρέμβαση των ενηλίκων στο τοπίο της πόλης για να ασκηθεί ενήλικως η παιδικότητα. Πρόκειται για την νεωτερική αντίληψη της εκφοράς μιας πειθαρχίας, του αυταρχικού κατηχητικού λόγου ενός κυρίαρχου ενηλικίου υποκειμένου, που γνωρίζει πάντοτε καλύτερα τι αξίζει να ζήσει και να πράξει ένα παιδί, καθορίζοντας με τον τρόπο αυτό και το μέλλον του.

Από την άλλη μεριά, οι «Χώροι του παιδιού» κατευθύνονται προς μια ετερογονία της παιδικότητας, μια παρέμβαση των ενηλίκων στο τοπίο της πόλης για να ασκηθεί παιδοκεντρικά η ενηλικιότητα. Πρόκειται για τη μετανεωτερική αντίληψη ενός μαξιμαλιστικού μπαρόκ (αυτο- και ετερο-)αποπλάνησης, το ομόλογο ενός καρκινικού πολλαπλασιασμού ιδεών και μορφών, όπου επικρατεί η σύγχυση των λειτουργιών, των όρων, των χώρων, των σκοπών και των ηλικιών. Και σε αυτή όμως την περίπτωση ο ενήλικος κατασκευάζει και πάλι «χώρους για το παιδί», πλουσιότερους και πολυπλοκότερους βεβαίως, αλλά θεωρεί ότι αγγίζει περισσότερο τις επιθυμίες του παιδιού, το εκφράζει, ταυτίζεται μαζί του, αποτελεί τη φωνή της επιθυμίας του για μια άκρως γοητευτική συναστρία παιχνιδιού, περιέργειας και γνώσης. Αλλά αυτό που μοιάζει να «ακούει» μέσα σε αυτήν τη φωνή είναι απλώς η δική του, διαμεσολαβημένη από τη μακροχρόνια αρχιτεκτονική του κατάρτιση, την επίγνωση των ικανοτήτων του, τις αβυσσαλέες ενήλικες επιθυμίες και προσδοκίες του, μέσα στο κυρίαρχο μάλιστα πλαίσιο του μετανεωτερικού, καταναλωτικού πληθωρισμού. Δεν του μιλά λοιπόν το παιδί, αλλά ο εαυτός του, πάνω στον καμβά ενός αξεδιάλυτου και αμφίσημου συνδυασμού παιδικών και ενηλικίων φαντασιώσεων. Σε αυτή την αυταπάτη της ετεροφωνίας, ο ενήλικος ασυνείδητα ίσως δημιουργεί οικοδομήματα, πλάθοντας ταυτόχρονα ανάγκες, πλαστές ανάγκες, για την παιδική κοινότητα, μπολιάζοντας τη, θεωρούμενη ως ατέλειωτη, παιδική φαντασία με τις δικές του, διαμορφωμένες σε διαφορετικό όμως κόσμο, φαντασιώσεις, τις κατεργασμένες μέσα από τη δική του και των ομοίων του ενηλικιότητα. Δεν είναι λοιπόν το παιδί που ζει μέσα στον ενήλικο-δημιουργό, αλλά η εικόνα του, η φαντασίωσή του, τανυσμένη μέσα από τις πολυποίκιλες θεωρίες και εμπειρίες όχι μόνο τις δικές του, αλλά ολόκληρου του κόσμου των ενηλίκων. Πρόκειται μάλλον για έναν ιδιάζοντα παλιμπαιδισμό, αναδεικνύοντας έτσι τον «υποχόνδριο αναμηρυκασμό της ύπαρξης», στον οποίο ασυνείδητα υποτάσσεται ο ενήλικος (Σμυρναίος 2009: 132).

Το Θεματικό Πάρκο: η αρένα της εντυπωσιοθηρίας

Αυτή η αυταπάτη θα βρει την κορύφωσή της στο Θεματικό Πάρκο, το κατ' εξοχήν βασίλειο του μπρεσσιονιστικού καταναλωτισμού. Παρά το γεγονός ότι η δημιουργία των Πάρκων αυτών ανιχνεύεται κυρίως στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η σύγχρονη γενιά της εμπειρίας (experience-generation) τα έχει καθ' υπερβολήν δεξιωθεί, στην επιθυμία της να ζήσει έντονες, αυθόρμητες, γρήγορες, αυθεντικές, αυτο-επιβεβαιωτικές, αλλά και αξέχαστες εμπειρίες (Pine και Gilmore 1999, Smyrniotis 2016). Στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά τους περιλαμβάνονται η αφοσίωσή τους πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα που έρχεται σε αντίθεση με την καθημερινή ζωή και η έκθεση ενός απολαυστικού θεάματος, με ζωντανές παραστάσεις και συναρπαστικές διαδρομές μέσω της χρησιμοποίησης των μοντέρνων τεχνολογιών. Επιδεικνύοντας αυτή την πλήρη και εξαντλητική συσσώρευση της φαντασίας και της σπατάλης, το Θεματικό Πάρκο αποτελεί ένα χαρακτηριστικό και φαντασμαγορικό παράδειγμα της διαρκώς ευρυνόμενης παγκοσμιοποιητικής λειτουργίας της βιομηχανίας της διασκέδασης.

Στο χώρο της ιστορίας και της ιστορικής εκπαίδευσης ο τουριστικός αυτός καταναλωτισμός έχει ήδη αρχίσει να διεκδικεί τα δικαιώματά του. Είναι γεγονός ότι, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε πριν από μερικές δεκαετίες, το παρελθόν έχει πλέον αναβαθμιστεί θεματικά και θεαματικά στις σύγχρονες κοινωνίες, εφόσον αποτελεί πηγή οικονομικής ανάπτυξης για τις τοπικές κοινότητες και, μέσω αυτού ακριβώς του διαύλου, όργανο για τη σύμπτυξη της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Σε μια τέτοια προοπτική έχει θεωρηθεί όμως ουσιώδης και η διαπολιτισμική επικοινωνία, με αποτέλεσμα οι κοινότητες αυτές να αποτελούν ένα πολύ συχνό προορισμό για πολιτιστικούς τουρίστες αλλά, επιπλέον, να βρίσκονται στο επίκεντρο του εκπαιδευτικού εμπλουτισμού. Όλη αυτή η καινούργια τάση εκβάλλει ειδικότερα στην περίπτωση των Ιστορικών Θεματικών Πάρκων, δηλαδή τους εμπορικούς εκείνους χώρους όπου η ιστορική αγωγή τέμνεται εγκάρσια από τον καταναλωτισμό. Υπηρετώντας μια θεαματική και εξωτική σκηνοθεσία του ιστορικού παρελθόντος, οι αρχιτέκτονες αυτών των Πάρκων κατασκευάζουν ένα τοπίο επιθυμίας που συνδυάζει τη φαντασία, τη διασκέδαση και τις ρομαντικές περιπέτειες, πριμοδοτώντας «τη νοσταλγία για ένα μυθικό παρελθόν διεγερτικό, χαρούμενο και ασφαλές – ένα παρελθόν στο οποίο τα καλά παιδιά πάντοτε κερδίζουν» (Dholakia και Schroeder 2001: 12). Προσφέρουν στους επισκέπτες-πελάτες, οι οποίοι υποφέρουν συχνά από τη προσωπική αλλά και συλλογική αλλοτρίωση της σύγχρονης κοινωνίας, την κατ' εξοχήν γοητευτική φαντασίωση της ιστορικής αυθεντικότητας, η αναζήτηση της οποίας όμως αποτελεί ήδη «μια γόνιμη ιδέα στις συζητήσεις που αφορούν την τουριστική κινητοποίηση» (Olsen 2002: 159, Taylor 2001).

Η αυθεντικότητα αυτή συνδέεται επίσης στενά με την ιστορική ενσυναίσθηση (historical empathy), η οποία, στην περίπτωση τουλάχιστον αυτή, πρέπει να εκληφθεί αποκλειστικά ως μια κορυφαία αιχμαλωσία του συναισθήματος και όχι με την έννοια μιας ιστορικο-κριτικής επεξεργασίας. Οι πελάτες των Ιστορικών Θεματικών Πάρκων απολαμβάνουν λοιπόν αυτό που έχει αποκληθεί «ιστορική εμπειρία», δηλαδή ένα συνδυασμό των τεσσάρων εκείνων «βασιλείων», που, σύμφωνα με τους Pine και Gilmore (1999: 30), συνθέτουν «η διασκέδαση, η εκπαίδευση, η δραπέτευση και ο αισθητικισμός». Θεμελιωμένη λοιπόν πάνω σε ατομοκεντρικές, ναρκισσιστικές ποιότητες και αναζητήσεις, η αέναη ανακύκλωση και επιπτώχωση αυτού του συχνά καρναβαλικού εντυπωσιασμού μοιάζει να αποτυπώνει το καίρια ψυχαναλυτικό εύρημα ότι «η επιθυμία δεν επιθυμεί την ικανοποίηση. Τουναντίον η επιθυμία επιθυμεί την

επιθυμία» (Tailor και Saarinen στο Μπάουμαν 2004: 81). Ανάγει έτσι τον κορεσμό σε έσχατο κριτήριο των πάντων, με τη διάβρωση και την ουσιαστική ανάσχεση των αισθητηρίων, τη σύλληψη αλλά και την τιθάσευση της προσοχής των εκάστοτε πελατών.

Στα Ιστορικά Θεματικά Πάρκα αυτό που προσφέρεται επίσης είναι συνήθως μια *αντισηπτική* ιστορική σκηνογραφία. Στη Disneyland λ.χ. βλέπουμε να νομιμοποιείται «το πορτραίτο ενός κόσμου στον οποίο δεν υπάρχουν εντάσεις ή φτώχεια ή ταξικές συγκρούσεις» (J. Wiener στο Giroux 2001: 89). Στην Pocahontas «δεν υπάρχει αποικιοκρατία και η συνάντηση του παλιού και του νέου κόσμου είναι απλώς η τροφή για άλλο ένα αφήγημα του είδους ‘η αγάπη νικά τα πάντα’» (Giroux 2001: 102). Πρόκειται για μια συμπεριληπτική και ολοκληρωτική ιστορική παρουσίαση, η οποία απλοποιεί και εξουδετερώνει τις επιμέρους εμπειρίες, όπως συμβαίνει ειδικότερα στις περιπτώσεις των περιθωριοποιημένων ιστορικών υποκειμένων, προς χάριν μιας ηγεμονικής, καίρια α-πολιτικής και βαθιά εμπορευματικής εκδοχής του παρελθόντος. Αποτελεί προϊόν μιας δημιουργικής, ατομικιστικής και επιχειρηματικής φαντασίας, η οποία έχει, βεβαίως, ως αποκλειστικό στόχο το κέρδος. Η δημιουργία μάλιστα των «τουριστικών παγίδων» (tourist traps) μέσα σε αυτούς τους χώρους διασκέδασης, δηλαδή των πεδίων ή των δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην εξαγωγή όσο γίνεται περισσότερων χρημάτων από τους τουρίστες (Kruczek 2010: 146), καθώς και η επινόηση ολοένα και πιο εντυπωσιακών, ‘κορυφαίων ατραξιόν’ (‘flagship attractions’) για τον ίδιο σκοπό (Weidenfeld 2010), δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για μια κριτική επεξεργασία του παρελθόντος, γιατί αιχμαλωτίζονται πλήρως από το ιλιγγιώδες, πληθωρικό θέαμα.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον λοιπόν δεν υπάρχει πεδίο ή δυνατότητες για την άσκηση μιας ιστορικής κριτικής σκέψης. Αυτή, όπως είναι γνωστό, λειτουργεί όχι με το εντυπωσιακό έμφραγμα της διάνοιας κατέναντι του φαντασμαγορικού γιγαντισμού, όχι ως μια ναρκωτική, τουριστική δουλεία στην υπερδύναμη της ηδονοθηρίας, αλλά ως μια βραδυπορούσα, βασανιστική και λεπτομερής, αναλυτικο-συνθετική επεξεργασία και αξιολόγηση των σκοπών, των αιτιών, των αφορμών, των δεδομένων, των ερωτημάτων, των υποθέσεων, των συμπερασμάτων, καθώς και των βραχυ-μεσο-μακρο-πρόθεσμων συνεπειών κάθε ιστορικού ζητήματος. Απέναντι σε αυτήν την εργώδη και επίμοχθη διαδικασία της ιστορικής κριτικής σκέψης, ο επισκέπτης αυτών των Πάρκων είναι ιδιαίτερα πρόθυμος να ανταλλάξει την αβεβαιότητα και ρευστότητα του παρόντος του με τη σταθερότητα ενός παρελθόντος, το οποίο είναι, επιπλέον, «επιστημονικά» κατασκευασμένο με όρους ηδονιστικής καταναλωτικότητας.

Αυτό όμως που εντέλει αφήνεται στο έλεος της αβεβαιότητας μέσα στα Ιστορικά Θεματικά Πάρκα είναι η διάσημη σύνδεση της δημιουργικής με την κριτική σκέψη, μια σύνδεση που προβάλλεται σήμερα ως προφανής σε κάθε επιστημονική και όχι μόνο διερεύνηση. Επιδεικνύοντας λοιπόν την εξάισια δημιουργική/καταναλωτική σκέψη των δημιουργών αυτών των Πάρκων, υποβάλλεται έμμεσα η παραπλανητική ιδέα ότι η επιζητούμενη κριτική σκέψη των θεατών και των συμμετεχόντων σε αυτό θα διεγερθεί και θα λειτουργήσει αυτόματα. Αντίθετα, αυτό που συμβαίνει είναι η αποσύνδεση αυτών των δυο θεμελιωδών ικανοτήτων και δυνατοτήτων του νοήμονος ανθρώπου: η εξεζητημένη δημιουργική σκέψη του ενός επιφέρει την αποσυναρμολόγηση της κριτικής σκέψης του άλλου. Μάλιστα ο θεατής ασυνείδητα διολισθαίνει στην αυτοπαραίτηση από την κριτική επεξεργασία αυτών των θεαματικών ιστορικών σκηνοθεσιών, εφόσον μια τέτοια επεξεργασία συγκροτείται πάντοτε ως μια δυσχερής, μη-αναπαυτική διαδικασία με αμφίσημο, επιπλέον, αποτέλεσμα. Διότι, ενδεχομένως, αν

κάνει χρήση της απλής ανθρώπινης υποχρέωσής του για κριτική σκέψη, όλη αυτή η σκηνοθεσία θα καταρρεύσει ως προς την επιδιωκόμενη αυθεντικότητα και αλήθεια της, αφήνοντας μετέωρο το εξεζητημένο της μεγαλείο. Άραγε, η φαντασία που χρησιμοποιείται στη δημιουργική σκέψη είναι διαφορετική από τη φαντασία την οποία μεταχειρίζεται η κριτική ανάλυση; Θα μπορούσαμε πάντως να υποθέσουμε ότι ακολουθούν μια αντιστρόφως ανάλογη πορεία: μια δραστική δίαιτα της καταναλωτικής δημιουργικότητας θα ήταν δυνατόν, υπό προϋποθέσεις, να επιφέρει μια ιδιάζουσα πλησμονή της ιστορικής και όχι μόνο κριτικής σκέψης (Σμυρναίος 2009).

Έτσι, η ιστορία που αναπαρίσταται ως Πόλη του Παρελθόντος, μέσα ή δίπλα στη σύγχρονη πόλη, είναι πολύ δύσκολο να λειτουργήσει είτε ιστορικά είτε παιδαγωγικά μέσω του ιστορικού marketing των ενηλίκων, γιατί διαρκώς αυτοαναιρείται. Επιχειρώντας μάλιστα να παρουσιαστεί παραπλανητικά ως ένας ακόμη «χώρος του παιδιού», στην πραγματικότητα παραμένει ένας ακόμη «χώρος για το παιδί», δηλαδή προβάλλει μια σαφώς ενηλικοκεντρική, και μάλιστα μη-κριτική αλλά παρορμητική, παιδαγωγική.

Η ψυχαναλυτική παράλλαξη

Παραφράζοντας τη διαδικασία που η λακανική ψυχανάλυση αναγνωρίζει στη θεραπεία της νεύρωσης (Lacan 1966), θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο ενήλικος, σκηνοθετώντας το ιστορικό περιβάλλον, αρχίζει μιλώντας για τον εαυτό του χωρίς να μιλά στο παιδί ή μιλώντας στο παιδί χωρίς να μιλά για τον εαυτό του. Όταν μπορέσει να μιλήσει στο παιδί για τον εαυτό του, τότε η θεραπεία του θα έχει ολοκληρωθεί. Ενήλικος και παιδί υπόκεινται σε μια, ας την ονομάσουμε, *ετερολογική ετεροτοπία*, όπου ο λόγος και ο τόπος των δυο αυτών προσώπων συγχέονται, πάντοτε με ευθύνη του ενηλίκου, σε μια αγχώδη, νευρωτική συγγραφή, η οποία επιβάλλει τις αβέβαιες νόρμες της στους ανηλίκους, αποβλέποντας σε μια καταναλωτικού τύπου 'ληστεία της αθωότητάς' τους (Giroux 2000) και στην εγκαθίδρυση ενός συνεταιρισμού καταναλωτών.

Προσδοκώντας λοιπόν το τέλος αυτής της ψυχαναλυτικής ανάλυσης, αυτή η προσέγγιση επιθυμεί να θέσει έναν προβληματισμό απέναντι στην αδυναμία ουσιαστικού διαλόγου με το παιδί, τις ανάγκες και τις επιθυμίες του, που ενυπάρχει μέσα στη φαντασίωση των ενηλίκων-δημιουργών, όταν σχεδιάζουν και αναλαμβάνουν τη συγκρότηση των χώρων ιστορικής ή άλλης αγωγής. Συγχέουν τις δικές τους φαντασιώσεις, της δικής τους παιδικότητας και ενηλικιότητας, βαθιά διαποτισμένες μάλιστα από την κυρίαρχη ατμόσφαιρα ενός ναρκωτικού και απορροφητικού καταναλωτισμού, διεγερμένου αποκλειστικά από το οικονομικό κέρδος, πείθοντας εαυτούς και αλλήλους ότι με τον τρόπο αυτό ανταποκρίνονται αυθεντικά στις εφέσεις και στις ανάγκες του παιδιού. Αντίθετα, μέσα στο επίσης ηγεμονικό κλίμα του κονστρουκτιβισμού, απλώς τις *κατασκευάζουν* και, ως ενήλικοι με εξουσία, τις επιβάλλουν, πλάθοντας συνειδήσεις, ήθη, συμβάντα, αλλά και ατομικά και συλλογικά ασυνείδητα. Υποτάσσοντας τη δημιουργικότητά τους στους νόμους της αγοράς, ουσιαστικά «εξ-αγοράζουν την πραγματικότητα» (Σμυρναίος 2009: 262), λειαινούν τις προεξοχές κάθε κριτικής αντιμετώπισης του ιστορικού παρελθόντος, καλλιεργώντας εντατικά μια ιδεολογία και μια ηθικολογία στραμμένη αποκλειστικά στην αδυσώπητη και αδιαμφισβήτητη καταναλωτική «δημιουργικότητα».

Εντέλει, το ζητούμενο ίσως να βρίσκεται στην άρθρωση μιας *Αρχιτεκτονικής Παιδαγωγικής/Παιδαγωγικής Αρχιτεκτονικής*, που θα επιλέξει να μην υποτάσσεται στις εκάστοτε καταναλωτικές επιταγές, αλλά θα καλλιεργεί μια, δυσχερή πάντοτε, διαλογική/αυθεντική σχέση, όχι σε «χώρους για το παιδί» ή «χώρους του παιδιού», αλλά σε «χώρους με το παιδί». Πρόκειται για μια αμοιβαία, συμ-παθητική συμπόρευση μέσα στο πεδίο της πόλης ή του κόσμου ξεχωριστών οντοτήτων, που συνδέονται με μια σχέση μη-πατερναλιστικής μαθητείας και κυρίως αδιάβρωτων από την μονοδιάστατη και αυταρχική ιδεολογία του ομογενοποιητικού καταναλωτισμού, αυτήν «την ιλαρή μορφή μαγγανείας» (Μπρυκνέρ 1996: 65). Μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να αποτελέσει μια από τις κριτικές «παιδαγωγικές του χώρου» (place-based pedagogies), στην οποία μαθητές και εκπαιδευτικοί/αρχιτέκτονες αναστοχάζονται τους κοινωνικούς και οικολογικούς χώρους και θέτουν υπό αμφισβήτηση το φαινομενικά παντοδύναμο Zeitgeist, με «τις υποθέσεις, τις πρακτικές και τα αποτελέσματα που θεωρούνται δεδομένα στην κυρίαρχη κουλτούρα και στη συμβατική εκπαίδευση» (Gruenewald 2003: 3). Διότι οι «χώροι με το παιδί» θα είναι πρωτίστως αυτές οι, ενδεχομένως ουτοπικές, περιοχές, μέσα στις οποίες κατανοείται και αναγνωρίζεται η ‘ετερογλωσσία’ (‘heteroglossia’) των παιδιών παράλληλα και όχι υπάλληλα με την ετερογλωσσία των ενηλίκων (Bakhtin 1981). Θα αντανakλούν μια βαθιά συνέργεια παιδιών και ενηλίκων βασισμένη στο αίνιγμα και στο εσαεί μυστηριώδες της εκάστοτε ανθρώπινης σχέσης, μια συνέργεια η οποία θα είναι εκκρεμής αλλά και θα κατακτιέται συνεχώς, όπως ακριβώς αρμόζει σε μια ουσιαστική παιδαγωγική σχέση.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Morin, E. (1991). Το πνεύμα των καιρών. Στο Κ. Λιβιεράτος, Τ. Φραγκούλης (επιμ.) (1991), *Η Κουλτούρα των Μέσων. Μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*. Μτφρ. Λ. Ζήση κ.ά., σ. 237-261. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Κονδύλης, Π. (2000). *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού. Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Λιποβετσκί, Ζ. (1990). *Η εποχή του κενού. Δοκίμια για τον σύγχρονο ατομικισμό*. Μτφρ. Β. Τομανάς, Σκόπελος: Νησίδες.
- Μπάουμαν, Ζ. (2004). *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*. Μτφρ. Κ.Δ. Γεώργιας, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπρυκνέρ, Π. (1996). *Ο πειρασμός της αθωότητας*. Μτφρ. Λ. Αβαγιανού. Αθήνα: Αστάρτη.
- Σέννετ, Ρ. (1999). *Η τυραννία της οικειότητας: Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*. Μτφρ. Γ. Ν. Μερτίκας. Αθήνα: Νεφέλη.
- Σμυρναίος, Α. (2009). *Λατρεία και νεύρωση στην Παιδαγωγική της Καινοτομίας: σημειώσεις σε μια μετανεωτερική φιλοσοφία της παιδείας*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Ξενόγλωσση

- Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination*. Μτφρ. C. Emerson και M. Holquist. Austin, TX: University of Texas Press.

- Dholakia, N. και Schroeder, J. (2001). Disney: Delights and Doubts. Στο *Journal of Research for Consumers* 2: 1-18.
- Giroux, H. A. (2000). *Stealing Innocence: Youth, Corporate Power, and the Politics of Culture*. Νέα Υόρκη: Palgrave Macmillan.
- Giroux, H. A. (2001). *The mouse that roared: Disney and the end of innocence*. Οξφόρδη: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Gruenewald, D. A. (2003). The best of both worlds: A critical pedagogy of place. Στο *Educational Researcher* 32(4): 3-12.
- Illouz, E. (2005). *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Λονδίνο: Polity Press.
- Kruczek, Z. (2010). Between Attraction and Tourist Trap. Cultural Tourism Dilemmas in the 21st Century. Στο *Economic Review of Tourism* 43(3): 144-150.
- Kruczek, Z. (2011). Amusement Parks As Flagship Tourist Attractions. Development and Globalization. Στο *Economic Review of Tourism* 44(3): 156-163.
- Lacan, J. (1966). *Écrits*. Παρίσι: Éditions du Seuil.
- Lasch, C. (1979). *Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. Νέα Υόρκη: Norton.
- Lytard, J.-F. (1993). *Libidinal Economy*. Μτφρ. I. Hamilton Grant. Ινδιανάπολις: Indiana University Press.
- Osborne, T. (2003). Against 'creativity': a philistine rant. Στο *Economy and Society* 32(4): 507-525.
- Pine, J. B. και Gilmore, J. H. (1999). *The Experience Economy*. Βοστώνη: Harvard Business School Press.
- Smyrnaios, A. (2016). Some Thoughts on the Impossibility to Imagine Contemporary School Beyond its Consumerist Mentality. Στο A. Montgomery και I. Kehoe (επιμ.), *Reimagining the Purpose of Schools and Educational Organisations: Developing Critical Thinking, Agency, Beliefs in Schools and Educational Organisations*, σ. 25-34. Λονδίνο: Springer.
- Taylor, J. (2001). Authenticity and Sincerity in Tourism. Στο *Annals of Tourism Research* 28(1): 7-26.
- Weidenfeld, A. (2010). Iconicity and Flagshipness of Tourist Attractions. Στο *Annals of Tourism Research* 37(3): 851-854.